

Цитування:

Бабич О. Ю. Модель тілесності «тіло без органів» як продуктивна тілесна парадигма в концепції контактної імprovізації Стіва Пекстона. *Культура і сучасність : альманах*. 2023. № 2. С. 16–21.

Бабич Ольга Юрїївна,
аспірантка Київського національного
університету культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0003-0512-9148>
kaplunkao@gmail.com

Babych O. (2023). Body without Organs Model of Corporeality as a Productive Corporeal Paradigm in Steve Paxton's Concept of Contact Improvisation. *Kultura i suchasnist: almanakh*, 2, 16–21 [in Ukrainian].

МОДЕЛЬ ТІЛЕСНОСТІ «ТІЛО БЕЗ ОРГАНІВ» ЯК ПРОДУКТИВНА ТІЛЕСНА ПАРАДИГМА В КОНЦЕПЦІЇ КОНТАКТНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ СТИВА ПЕКСТОНА

Мета статті – виявити особливості танцю постмодерн крізь призму концепту «тіло без органів» та проаналізувати означену модель тілесності як продуктивну тілесну парадигму в контактній імprovізації С. Пекстона. **Методологія дослідження.** Застосовано аналітичний, типологічний, історико-культурний метод, метод культурологічного аналізу (для осмислення культурних значень моделі тілесності «тіло без органів», що виявляються та конструюються постмодерністичними танцювальними практиками), феноменологічний метод, що посприяв осмисленню танцю як особливого виду соціокультурно орієнтованих тілесних практики, метод узагальнення та ін. **Наукова новизна.** Досліджено поняття «тіло без органів» в теоретичних працях А. Арто, а також в межах філософії постмодерністської тілесності Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі; розглянуто питання про тіло і танець як можливе подолання його автоматизмів; проаналізовано концепцію танцю постмодерн в руслі моделі «тіло без органів» та виявлено її особливості як продуктивної тілесної парадигми в парадигмі контактної імprovізації С. Пекстона. **Висновки.** Відповідно до специфіки постмодерну, поняття «тіло без органів» позиціонується як результат змістовної аплікації фундаментальної ідеї про іманентний креативний потенціал різноманітності (децентрованого семантичного середовища на феномен тілесності). У вимірі постмодерністичного танцю модель «тіло без органів» стала найбільш продуктивною тілесною парадигмою в контактній імprovізації Стіва Пекстона. Концепція С. Пекстона, в межах якої контактна імprovізація розглядається як специфічне утворення «сферичного простору» – результату зміни просторово-кінестетичної орієнтації протягом короткого часу, передбачає зосередження на кордонах простору тіла, осмисленні його внутрішньої сутності в співвідношенні з зовнішнім простором, народження руху в процесі комунікації. Як більшість практик танцю постмодерн контактна імprovізація не орієнтована на кінцевий результат, а зосереджена на безперервності процесу і трансформації естетичного досвіду. За С. Пекстоном, стійкий рух і спонтанний рух є полюсами спектра можливостей, які визначають його дослідження, оскільки технічний танець дає основу для роздумів про імprovізацію – техніки танцю дають інформацію про те, що рух впливає на структуру тіла. Модель «тіла без органів», яке не обмежується жодними стандартами рухів, в дуєті отримує виявлення в різноманітних взаємозв'язках з тілом партнера. Обидва тіла балансують на правилах безперервного контакту, передачі ваги та балансу, щоб зрештою набути новоутворених можливостей.

Ключові слова: тілесність, постмодернізм, модель «тіло без органів», А. Арто, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, контактна імprovізація, С. Пекстон.

Babych Olha, Postgraduate Student, Kyiv National University of Culture and Arts

Body without Organs Model of Corporeality as a Productive Corporeal Paradigm in Steve Paxton's Concept of Contact Improvisation

The purpose of the article is to reveal the features of postmodern dance through the prism of the concept "body without organs" and to analyse the defined model of corporeality as a productive bodily paradigm in S. Paxton's contact improvisation. **Research methodology.** The analytical, typological, historical and cultural method, the method of cultural analysis (to understand the cultural meanings of the "body without organs" model of corporeality, which are revealed and constructed by postmodern dance practices), the phenomenological method, which contributed to the understanding of dance as a special type of socio-culturally oriented bodily practices, were applied, as well as generalisation method. **Scientific novelty.** The concept of "body without organs" is studied in the theoretical works of

A. Artaud, as well as within the framework of the philosophy of postmodern corporeality of J. Deleuze and F. Guattari; the question of the body and dance as a possible overcoming of its automatism is considered. The concept of postmodern dance along the lines of the "body without organs" model was analysed and its features as a productive bodily paradigm in the paradigm of contact improvisation by S. Paxton was revealed. **Conclusions.** In accordance with the specifics of postmodernism, the concept of "body without organs" is positioned as the result of a meaningful application of the fundamental idea about the immanent creative potential of the rhizome (a decentralised semantic environment to the phenomenon of corporeality). In the dimension of postmodern dance, the "body without organs" model has become the most productive bodily paradigm in Steve Paxton's contact improvisation. S. Paxton's concept, within which contact improvisation is considered as a specific formation of "spherical space", the result of a change in spatial-kinaesthetic orientation within a short time, involves focusing on the boundaries of body space, understanding its inner essence in relation to external space, the birth of movement in the process communication. Like most postmodern dance practices, contact improvisation is not focused on the final result, but is focused on the continuity of the process and the transformation of the aesthetic experience. According to S. Paxton, sustained movement and spontaneous movement are the poles of the spectrum of possibilities that define his research, as technical dance provides a basis for thinking about improvisation – dance techniques provide information about how movement affects the structure of the body. The model of the "body without organs", which is not limited by any standards of movements, in a duet is revealed in a variety of relationships with the partner's body. Both bodies balance on the rules of continuous contact, weight transfer, and balance to ultimately acquire newly formed capabilities.

Keywords: corporeality, postmodernism, "body without organs" model, A. Artaud, J. Deleuze, F. Guattari, contact improvisation, S. Paxton.

Актуальність дослідження. Різноманітні етапи розвитку людського суспільства характеризуються специфічними ідеями, образами та еталонами тілесності, що відображають культуру певного культурно-історичного періоду, цінність самого тіла та його взаємовідносини з розумом. Величезний внесок в розвиток теоретичних пошуків у визначенні тілесності належить представникам постмодерністської філософії. Філософська концепція «тіло без органів», введена французьким теоретиком театру А. Арто і розроблена в межах філософії постмодерністської тілесності Ж. Дельозом та Ф. Гваттарі отримала унікальне виявлення в різноманітних культурних практиках, зокрема танцювальних.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю розширення наукової бази сучасного танцю з культурологічних позицій як невербального дискурсу тіла, у контексті специфіки різноманітних моделей тілесності, їх характерних ознак, що репрезентовані у хореографічних практиках.

Мета статті – виявити особливості танцю постмодерн крізь призму концепту «тіло без органів» та проаналізувати означену модель тілесності як продуктивну тілесну парадигму в контактній імprovізації С. Пекстона.

Аналіз публікацій. Історіографічний аналіз засвідчив, що українськими науковцями присвячено значний обсяг публікацій проблематиці філософії постмодерністської тілесності Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі – зокрема назвемо праці Я. Потапенко «Феномен тіла в концепціях постмодернізму: історичний вимір проблеми» [4], О. Чаплінської «Ж.-Л. Нансі:

філософські роздуми про тіло» [7], І. Колієвої «Нестабільність» гендерного суб'єкту як ключовий концепт сексуальності у філософії постмодернізму» [2], І. Карівця «Осмислення тіла у постмодерністській французькій філософії» [3] та ін. – та різноманітним аспектам дослідження методу контактної імprovізації С. Пекстона. Так, наприклад, А. Журавльова [1] виявляє особливості контактної імprovізації як практики соціального танцю ХХІ ст. та визначає специфіку її реалізації в унікальній танцювальній формі «джерм»; Д. Тураш та С. Домазар у науковій статті «Багатовимірність технік імprovізації в сучасному танці» [6] аналізують техніку Стіва Пекстона та здійснюють її порівняльний аналіз з техніками В. Форсайта та О. Нахаріна; умови виникнення, характеристики та основні тенденції напряму контактної імprovізації розглядають І. Сохан, О. Рихальська, О. Замлинний та Ю. Мосійчук в публікації «Контактна імprovізація за Стівом Пекстоном: принцип вільного руху як зв'язок між танцівниками» [5] та ін. Проте окремого дослідження моделі тілесності «тіло без органів» у контексті специфіки танцю постмодерн у цілому та методу контактної імprovізації зокрема проведено не було.

Виклад основного матеріалу. Сучасний танець постає як феномен, що повністю відкритий для відмінностей, різних естетик і різних тіл. ХХ ст. з його авангардними рухами відкрило простір для гібридизації танцю з іншими мовами, що призвело до розширення, перерахування та трансформації галузі, руйнування кордонів між мистецтвами в

напрямі розширеної сцени. Разом з цим танець відкритий виконавському мистецтву, він також нівелює технічну віртуозність і стереотипи тіла балету на користь потоку, ритму та інтенсивності, в спробі наблизити ся до життя в його протиріччях. Е. Р. Сілва акцентує увагу на особливостях налаштування тіла в танці постмодерн: «приблизно на початку ХХ ст., воно було налаштоване проти несмаку і академізму класичної школи. Світ стояв перед Першою світовою війною, і танцювати вже можна було не про світ фантазій, фей і принців, а про реальний стан людини, її перемоги, невдачі та страждання (...) Постмодерністський танець сьогодні більше не зацікавлений в репрезентації досконалих тіл, єдиних за формою і не окресленими естетичними або сексуальними імперативами. Все дозволено. Здається, що танець насправді хоче виразити тілесну множинність, що складається з м'язів, кісток, оголеності, недосконалості і якостей людської істоти, яка говорить про себе для аудиторії, яка ототожнює себе з тим, що бачить» [15, с. 200]. Таким чином, у межах цього дослідження розглядаємо танець в його тілесності та його глибоких трансформаціях, які включають в себе розуміння тіла та його ролі на сучасній сцені.

Філософія постмодернізму рефлексивно осмислює себе як філософія нової тілесності. В постмодернізмі тілесність артикулюється як сфера розгортання соціальних та дискурсивних кодів: «феноменологічне тіло» Мерло-Понті, «соціальне тіло» Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, текстуальне тіло Р. Барта та ін. є місцем «дисоціації Я». Вперше філософська концепція «тіло без органів» була введена до наукового дискурсу французьким теоретиком театру, поетом А. Арто: «Тіло є тіло, воно єдине, йому не потрібні органи...» [9, с. 557]. Проте формулювання цієї ідеї простежується і в праці Ф. Ніцше «Генеалогія моралі» – німецький філософ стверджує, що будь-який орган не є фіксованим результатом лінійної еволюції, а являє собою випадковий і ситуативний прояв внутрішнього споглядального потенціалу волі до влади [12]. Вже в авангардній поетиці А. Арто відчувається актуальність сценічної мови, що здатний представити тіло та його можливості в розширеному вимірі. Театр стає для нього множинним виміром, що розширюється від тіла виконавця і може розгалужуватися через жест, думку, сцену та звук – прояви самого життя. Тіло стає естетичною вправою в житті,

вільним від ланцюгів, і, в широкому сенсі, вправою в театрі і танці, позбавленому обмежень, що накладає на них традиція.

Для А. Арто питання тіла, як тіла, яке хоче звільнитися від своїх автоматичних реакцій і механізмів контролю, є центральним. Це питання постійно простежується і переформулюється в його теоретичних працях, від пропозиції Театру жорстокості в його першій праці «Театр і його двійник» [8] (1958 р.) до його повної транскреації засобами концепції «тіла без органів», що виникла лише в останні роки творчості А. Арто і представлена в праці «Покінчити з судом Божим» [9]. Ця концепція має фундаментальне значення в контексті дослідження сучасного танцю, з його можливостями свободи.

У джерел ідеології постмодерністської тілесності в західній філософії стоїть Ж. Дельоз, який вводить поняття «тіло без органів» у своїй праці «Логіка сенсу» 1969 р., розглядаючи його як віртуальний вимір фізичного тіла, що включає в себе широкий запас потенційних рис, стосунків, афектів та рухів. На його думку, ідея перетворення особистості на тіло без органів є надзвичайно продуктивною в контексті вільного самостійного експерименту з людським тілом з метою введення або активування таких віртуальних можливостей [10, с. 45]. При цьому термін «тіло» відноситься не лише до антропоморфного трактування тілесності, а може бути визначено як «соціус», «тіло землі» або «деспотичне тіло капіталу» [11, с. 24].

Подальший розвиток постмодерністська філософія тілесності отримала в наукових працях Ж. Дельоза у співавторстві з Ф. Гваттарі – дослідники розглядають «тіло без органів» як певну нестабільну і неоформлену субстанцію, що пронизана енергетичними, матеріальним та інформаційними потоками в усіх напрямках, які необмежені інтенсивностями або номадичними сингулярностями, або ефемерними частинами. У руслі постмодерністського дискурсу людське тіло складається з великою кількості потоків, які рухаються з різними швидкостями – тіло без органів таким чином є позбавленим форми рідиноподібним субстратом [11, с. 27]. Вітчизняні дослідники наголошують на тому, що Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі зміщують акцент з трансцендентності на іманентність – «як трансцендентальне поле свідомості без Я, як деяке «тіло без органів» [3, с. 32]. У фокусі їх уваги шизофренічний досвід переживання тіла, що коливається між полюсами «сприйняття

органів як неоднорідних сил, що зв'язані одна з одною та із зовнішніми об'єктами в такий спосіб, що, взяті разом, вони створюють індивідуалізовану, але не особистісну множинність, що функціонує сукупно як своєрідна «машина» та тим, що А. Арто визначив як «тіло без органів», в якому функціонування цих змонтованих із органів машин або монтажів зупиняється в застиглому кататонічному ступорі» [3, с. 32].

Започаткована ними методологія шизоаналізу «лібідно-політична стратегія спротиву жорстоко структурованим культурним моделям декларував необхідність звільнити потоки бажання, «деконструювати» суб'єкта, цілісність якого структурується наявністю тіла, наділеного органами» [4, с. 138] покликана зробити людину і соціум вільними від «репресивних канонів капіталізму, що призводять до масової невротизації індивідів» [4, с. 138]. Модель «тіло без органів» позиціюється дослідниками як омріяний ідеал, «середовище чистої інтенсивності», позаструктурне енергетичне напруження, перманентно відкрите для найрізноманітнішого самоконфігурування тілесності, завжди тимчасової і плинної» [4, с. 138].

Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі попереджають про експерименти з тілом без органів: так само як існують тіла без органів, сповнені творчої сили – саме те, що прагнуть створити засобом постмодерністичного танцю – були б також інші тіла без органів, порожні та спустошені, які також розмножувалися б в постійному афекті [11, с. 32].

На думку Д. Саккол, тіло стає суб'єктом танцю і викликає цілу критичну рефлексію, особливо відносно його дисципліни і контролю, а також того, як воно модифікується і кодифікується на сучасній сцені. Таким чином воно стає тілом, яке віддається жесту, яке оживляє себе, створюючи себе на порозі репрезентації, – тілом, яке повстає [14, с. 3].

У вимірі постмодерністичного танцю модель «тіло без органів» стало найбільш продуктивною тілесною парадигмою в хореографії Стіва Пекстона – північноамериканського танцюриста, хореографа та дослідника танцю, який працював з провідними представниками сучасного танцю Х. Лімоном, М. Каннінгемом, Т. Браун.

Стів Пекстон, який на початку 1970-х рр. опинився в авангарді художньої події, що продемонструвало природну здатність тіла

фізично реагувати на вплив навколишнього середовища, вивів елементи незвичайної та експериментальної техніки Марти Грем, яка вважала танець прихованою мовою душі тіла на новий рівень. У 1972 р. група танцюристів під його керівництвом презентувала роботу «Magnesium» – результат досліджень того, як можливо взаємодіяти через дотик – наслідком їх експериментів з тілесністю стала поява контактної імпровізації.

За С. Пекстоном контактна імпровізація – форма дуетного танцю, а «соло танцю не існує: танцюрист танцює з підлогою – додайте ще одного танцюриста, і ви отримаєте кuartет, бо кожен танцюрист один з одним і кожен танцюрист зі своїм танцювальним майданчиком» [13, с. 18]. Необхідно розрізняти дві площини: тіло-як-агент і тіло-як-територія. Тіло-агент – тіло егоцентричне та інструментальне – воно єдине з потенціалом дії. Тіло-як-територія являє собою зв'язок афектів та сприйняття: воно відповідає тому, що Мерло-Понті називає плоттю, тобто здатністю тіла продовжувати себе в просторі через сприйняття. Тіло-як-територія можна назвати також «вісцеральним тілом», або «тім'яним тілом» - воно визначається стінками або оболонками та здатністю розширювати їх до включення або виключення інших. Врахування тім'яно-територіального тіла означає звільнення місце для афекту. С. Пекстон описує дуети контактної імпровізації як «стан буття або розуму, який допускає взаємну свободу при взаємній залежності» [13, с. 22] – стан радикальної солідарності, в якому танцюрист вільний завдяки тому, що його пов'язує з іншими. Його становлення залежить від здатності прийняти те, що речі циркулюють в середині і поза людиною. Воно є «тілом без органів», що в процесі мінування утворюють свої власні лінії польоту, концепції тіла, афекту, становлення та інтенсивності.

Контактна імпровізація є формою, видом руху, танцю, що має імпровізаційну природу і залучає два тіла в контакт; інерцією, яка пробуджує імпульси і вагу тіла, які передаються через точку фізичного контакту, що постійно обертається довкола танцюристів; унікальним способом пластичної комунікації, в процесі якої виникають питання і відповіді, а образи спочатку відчуються тілом, а потім усвідомлюються.

Наукова новизна. Досліджено поняття «тіло без органів» в теоретичних працях А. Арто, а також в межах філософії постмодерністської тілесності Ж. Дельоза та

Ф. Гваттарі; розглянуто питання про тіло і танець як можливе подолання його автоматизмів; проаналізовано концепцію танцю постмодерн в руслі моделі «тіло без органів» та виявлено її особливості як продуктивної тілесної парадигми в парадигмі контактної імprovізації С. Пекстона.

Висновки. Відповідно до специфіки постмодерну, поняття «тіло без органів» позиціонується як результат змістовної аплікації фундаментальної ідеї про іманантний креативний потенціал різомі (децентрованого семантичного середовища на феномен тілесності.

У вимірі постмодерністичного танцю модель «тіло без органів» стала найбільш продуктивною тілесною парадигмою в контактній імprovізації Стіва Пекстона.

Концепція С. Пекстона, в межах якої контактна імprovізація розглядається як специфічне утворення «сферичного простору» - результату зміни просторово-кінестетичної орієнтації протягом короткого часу, передбачає зосередження на кордонах простору тіла, осмисленні його внутрішньої сутності в співвідношенні з зовнішнім простором, народження руху в процесі комунікації. Як більшість практик танцю постмодерн контактна імprovізація не орієнтована на кінцевий результат, а зосереджена на безперервності процесу і трансформації естетичного досвіду.

За С. Пекстоном, стійкий рух і спонтанний рух є полюсами спектра можливостей, які визначають його дослідження, оскільки технічний танець дає основу для роздумів про імprovізацію – техніки танцю дають інформацію про те, що рух впливає на структуру тіла. Модель «тіла без органів», яке не обмежується жодними стандартами рухів, в дуеті отримує виявлення в різноманітних взаємозв'язків з тілом партнера. Обидва тіла баланують на правилах безперервного контакту, передачі ваги та балансу, щоб зрештою набути новоутворених можливостей.

Література

1. Журавльова А. В. Контактна імprovізація в контексті соціального танцю ХХІ століття: особливості відкритої танцювальної форми «джерм». Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2021. № 4. С. 108–112.

2. Колієва І. «Нестабільність» гендерного суб'єкту як ключовий концепт сексуальності у

філософії постмодернізму. Українознавчий альманах. 2014. Вип. 16. С. 250–255.

3. Карівець І. Осмислення тіла у постмодерністській французькій філософії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Філософські науки. 2007. № 661. С. 29–34.

4. Потапенко Я. Феномен тіла в концепціях постмодернізму: історичні виміри проблеми. 2011. № 7 (114). С. 136–140.

5. Сохан І., Рихальська О., Замлинний О., Мосійчук Ю. Контактна імprovізація за Стіваом Пекстоном: принцип вільного руху як зв'язок між танцівниками. Молодий вчений. 2021. № 10 (98). С. 35–38.

6. Тураш Д. Я., Домазар С. О. Багатовимірність технік імprovізації в сучасному танці. Молодий вчений. 2019. № 11 (75). С. 866–871.

7. Чаплінська О. В. Ж.-Л. Нансі: філософські роздуми про тіло. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. 2016. Вип. 1(82). С. 137–141.

8. Artaud A. *The Theater and Its Double*. New York: Grove Press, 1958.

9. Artaud A. *To have done with the Judgement of God*. In: SONTAG, Susan (Org.). *Antonin Artaud: Selected Writings*. Berkeley: University of California Press, 1988. pp. 555–569.

10. Deleuze G. *The Logic of Sense*, trans. Mark Lester with Charles Stivale, ed. Constantin V. Boundas, New York: Columbia University Press, 1990.

11. Deleuze G., Guattari F. *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*. Translation and foreword by Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2005.

12. Nietzsche F. *On the Genealogy of Morality* / edited by Keith Ansell-Pearson, translated by Carol Diethe. Cambridge University Press, 2007. 243 p.

13. Paxton S. *Solo Dancing*. *Contact Quarterly*. 1973. Vol. 2(3). pp. 16–32.

14. Saccol D. *Matiuzzi Pacheco. A Disciplina dos Corpos na Cena Contemporânea*. DAPesquisa, Florianópolis. 2014. vol. 9. no. 11. pp. 1–10.

15. Silva A. L. *Antonin Artaud e José Saramago: caos e cosmos*. *Revista de Letras Juçara, Caxias*. 2021. vol. 5. no. 1. pp. 198–207.

References

1. Zhuravliova, A. V. (2021). Contact improvisation in the context of social dance of the 21st century: features of the open dance form "jam". *Bulletin of the National Academy of Culture and Arts Management*, 4, 108–112 [in Ukrainian].

2. Koliieva, I. (2014). "Instability" of the gender subject as a key concept of sexuality in the philosophy of postmodernism. *Ukrainian studies almanac*, 16, 250–255 [in Ukrainian].

3. Karivets, I. (2007). Understanding the body in postmodern French philosophy. *Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*. Philosophical sciences, 661, 29–34 [in Ukrainian].
4. Potapenko, Ya. (2011). Phenomenon of the body in the concepts of postmodernism: the historical dimension of the problem, 7 (114), 136–140 [in Ukrainian].
5. Sokhan, I., Rykhalska, O., Zamlynyi, O. & Mosiichuk, Yu. (2021). Contact improvisation according to Steve Paxton: the principle of free movement as a connection between dancers. *A young scientist*, 10 (98), 35–38 [in Ukrainian].
6. Turash, D. Ya. & Domazar, S. O. (2019). Multidimensionality of improvisation techniques in modern dance. *A young scientist*, 11 (75), 866–871 [in Ukrainian].
7. Chaplinska, O. V. (2016). Zh.-L. Nancy: Philosophical Reflections on the Body. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*. Philosophical sciences, 1(82), 137–141 [in Ukrainian].
8. Artaud, A. (1958). *The Theater and Its Double*. New York: Grove Press [in English].
9. Artaud, A. (1988). To have done with the Judgement of God. In: SONTAG, Susan (Org.). Antonin Artaud: Selected Writings. Berkeley: University of California Press, 555–569 [in English].
10. Deleuze, G. (1990). *The Logic of Sense*. New York: Columbia University Press [in English].
11. Deleuze, G. & Guattari, F. (2005). *A thousand plateaus: capitalism and schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press [in English].
12. Nietzsche, F. (2007). *On the Genealogy of Morality*. Cambridge University Press [in English].
13. Paxton, S. (1973). Solo Dancing. *Contact Quarterly*, 2(3), 16–32 [in English].
14. Saccol, D. (2014). MatiuZZi Pacheco. A Disciplina dos Corpos na Cena Contemporânea. *DAPesquisa, Florianópolis*, 9, 11, 1–10 [in Portuguese].
15. Silva, A. L. (2021). Antonin Artaud e José Saramago: caos e cosmos. *Revista de Letras Juçara, Caxias*, 5, 1, 198–207 [in Portuguese].

Стаття надійшла до редакції 04.10.2023
Отримано після доопрацювання 09.11.2023
Прийнято до друку 17.11.2023